13. Evans V. Cognitive Linguistics : An Introduction / V. Evans, M. Green. – Edinburgh : Edinburgh University Press, 2006. – 830 p.
14. Fillmore Ch. Frames and the semantics of understanding / Ch. Fillmore // quaderni di semantica. – 1985. – V. 6. – № 2. – P. 222–254.
15. Lakoff G. Women, fire and dangerous things: what categories reveal about the mind / G. Lakoff. – Chicago : University of Chicago, 1987. – 642 p.
16. Langacker R. W. Concept, Image and Symbol: the Cognitive Basis of Grammar / R. W. Langacker. – Berlin : Mouton de Gruyter, 1991 – 395 p.
17. Talmy L. Figure and ground in complex sentences / L. Talmy // Universals of human language [Greenberg et al (eds)]. – Standford : SUP, 1978. – Vol. 4. – P. 625–649.

Сергій Кантемір
(Чернівці)

ПРО РОЗМЕЖУВАННЯ ЗМІСТОВИХ ОДИНИЦЬ МЕНТАЛЬНОЇ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ

Розглянуто співвідношення основних семантичних категорій –значення, поняття і концепту. Вивчаючи семантику мовних знаків, варто враховувати три принципові сутності: 1) лексичне значення чи конгломерат лексичних значень як лінгвістичні знання; 2) поняття як семантичну (логічну) одиницю; 3) концепт як ментальну структуру, що містить певні культурні знання, як сегмент соціальної реальності, який може проявлятися у формі образів, понять і символів.

Ключові слова: *семантика, (лексичне) значення, поняття, концепт.*

Рассматривается соотношение основных семантических категорий – значения, понятия и концепта. Изучая семантику языковых знаков, следует учитывать три принципиальные сущности: 1) лексическое значение или конгломерат лексических значений как лингвистические знания; 2) понятие как семантическую (логическую) единицу; 3) концепт как ментальную структуру, содержащую в себе определенные культурные знания, как сегмент социальной реальности, который может проявляться в виде образов, понятий и символов.

Ключевые слова: *семантика, (лексическое) значение, понятие, концепт.*

The paper deals with the three basic semantic categories: meaning, sense, and concept in modern linguistic studies, with the focus on the clarification of their correlation. The need for demarcation of the terms meaning, sense, and concept is determined by the lack of an established metalanguage of cognitive linguistics. This has become apparent in various interpretations of the same terms and a continuous process of creating the new ones which compete with the old terms in their usage and definition. When dealing with the semantics of linguistic signs, one must take into account the three fundamental points of such analysis: 1) lexical meaning or conglomeration of lexical meanings as linguistic knowledge; 2) sense as a semantic (logical) unit; 3) concept as a mental structure that suggests certain cultural knowledge, as a segment of social reality that can be manifested via images, notions, and symbols. Still, a prevailing view in cognitive linguistics which postulates that for the objectification and existence of a concept as a mental unit, its verbal nomination

is not obligatory, compels, nonetheless, to view concepts as illusory, phantom categories, which, being oftentimes the result of a researcher's invention, do not have precise bounds and cause significant difficulties at their objective detachment, measurement, expression and reproduction in the works of other researchers or in speech activity of average language users.

Key words: *semantics, (lexical) meaning, sense, concept.*

Кожна нова наукова парадигма в мовознавстві щоразу прагне по-своєму представити, метафоризувати мову як базову модель дослідження: наприклад, прескриптивна лінгвістика прирівнює мову до юридичного закону, компаративне мовознавство залучає концептуальну сферу біології, структуралізм розглядає мову як систему хімічних елементів, генеративна граматика вбачає зв'язок між мовою і математичними операціями, а когнітивна лінгвістика – мовою і комп'ютером [10, с. 20]. Власне тому цікаво спостерігати за переходом від *системоцентричного* до *антропоцентричного* мовознавства (тобто лінгвістики з „людським обличчям"), який метафорично, очевидно, можна пов'язати з маятником Фуко або ж біганиною по колу, адже свого часу антропоцентричність вже фігурувала в науковому середовищі. На думку В. Левицького, яку ми поділяємо, „розвиток і зміна наукових напрямів багато в чому аналогічні зміні суспільно-політичних ідеологій, що […] проходять у своєму розвитку шлях від „єресі" до „догми" [6, с. 571].

Після чергової „зміни парадигми" увага мовознавців перейшла від внутрішніх (синтаксичних і семантичних) властивостей мовної системи на когнітивний рівень мови, де передовсім шляхом концептуального аналізу досліджують процеси породження та сприйняття мови, функціонування людського розуму у виявленні, обробці та зберіганні інформації про зовнішній світ, а також описують різні ментальні структури та здійснюють теоретичне моделювання основних понять і категорій тощо (див. [14, с. 254]). Саме тому когнітивний підхід орієнтований на когнітивну функцію мови, тобто на її здатність зберігати й передавати когнітивний зміст, який структурований у мові у вигляді концептуальної системи.

Майже всі праці в руслі когнітивної лінгвістики зосереджені довкола її основних категорій *концепт, концептуалізація, категоризація, концептосфера, картина світу* або ж *когнітивна модель світу*. Прибічники когнітивної парадигми припускають, що люди відображають навколишній світ у специфічних ментальних структурах, і що саме завдяки їм відбуваються процеси обробки і

переробки інформації та набутих знань [16, с. 99]. До ментальних структур, які, як відомо, неможливо спостерігати безпосередньо, відносять насамперед лексичні значення, поняття, концепти [див. 3, с. 7-8], до того ж саме концепт ледь не на кожному кроці використовують як родове поняття для всіх трьох схожих, але не ідентичних категорій.

Якщо раніше проблему мовного значення (його співвідношення зі смислом, поняттям, значущістю тощо) як найскладніший і найважливіший об'єкт вивчення розглядали не тільки в лінгвістиці [7], але й у філософії [8], логічній семантиці та психології [5, с. 160-234], наголошуючи на тому, що його варто трактувати як „складну структуру, утворену з кількох ієрархічно зв'язаних між собою субструктур" або ж „багатошаровий комплекс, конституантами якого є семантика (інформація про позначувані словом предмети і явища зовнішньої дійсності), прагматика (інформація про умови комунікації) і синтактика (інформація про правила вживання знака)" [7, с. 12], то сьогодні центральне місце в семантичних дослідженнях посіла чи не найбільш дискусійна одиниця когнітивної науки – *концепт*, з одного боку, відтіснивши на другий план проблему значення, з іншого – додавши ще більше плутанини й суб'єктивізму в мовознавчі студії.

Тож **метою** цієї розвідки є узагальнення й систематизація співвідношення між такими ментальними структурами, як *значення, поняття* і *концепт.*

За останні роки концепт унаслідок „надмірної експансії" через „когнітивну моду" перетворився на всюдисуще явище [12, с. 192]. Як зауважує С. Воркачов, у конкурентній боротьбі концепт випередив не тільки вже традиційні мовознавчі категорії *значення слова, поняття* тощо, але й такі термінологічні новотвори буремних 90-х, як *лінгвокультурема*, *міфологема*, *логоепістема* та ін. [4, с. 41]. Та чи не стало утвердження терміну *концепт* Пірровою перемогою у східноєвропейській лінгвістичній літературі? Адже питання визначення його змісту в когнітивній лінгвістиці, навіть серед своїх, „посвячених у святая святих когнітивістики", й надалі досить дискусійне й неоднозначне. Чого лише вартий наведений І. Шевченко у вже згаданій статті список тлумачення концепту: *культурологічний, лінгвокультурологічний, логічний, логіко-ейдетичний, семантико-когнітивний, когнітивно-поетичний, когнітивно-дискурсивний* та *філософсько-семіологічний* підходи (див. [12]).

Звичайно, співвідношення між значеннями і концептами має досить складний характер. Чимало вітчизняних і російських мовознавців намагаються з'ясувати та узагальнити характер цього співвідношення [1; 2; 10, с. 409-418 та ін.]. Нерідко після таких глибоких аналітичних роздумів питання: А чи справді проблема концепту (у цьому зв'язку – його розмежування з іншими ментальними структурами) є настільки складною? Чому в західноєвропейській та американській когнітивній лінгвістиці не ведуть запеклих дискусій з приводу того чи того терміна? Чи не є ця проблема штучною, особливим винаходом українсько-російських когнітивістів? Зрештою, чи може надто суб'єктивна й фантомна категорія мати чітке й однозначне термінологічне окреслення?

Усупереч культивуванню новітніх термінів і категорій, дослідники мови не поспішають відмовлятися від усталених прийомів і методів. Навіть побіжний аналіз деяких сучасних статей, монографій чи дисертацій засвідчує, що автори часто, додавши слово *концепт* до назви свого дослідження, потім або відразу пишуть про поняття і значення (пор. [9]), або це стає очевидним після проведених ними досліджень мовного матеріалу чи застосованих методів і прийомів, зокрема, компонентного аналізу, виокремлення сем, зіставлення обсягу понять тощо.

З одного боку, концепт зовсім не відрізняється від традиційного значення слова (див. також [14, с. 24]) і може бути інтерпретований як логічна категорія, представлена набором мовних засобів. Як вважає О. Кубрякова, у такому разі значенням слова стає лише концепт, „охоплений знаком" [11]. З іншого боку, його пов'язують із суто абстрактним конструктом (ідеєю), яка не зовсім об'єктивована через слово, або підлягає лише частковій вербалізації.

Аналогічні думки знаходимо в Н. Дьоршнера, який *поняття* та *категорії* визначає як „концепти із внутрішньою репрезентацією, які не обов'язково пов'язані з мовою і позначають сукупність інформації, яка може бути активована певним предметом чи ситуацією" [13, с. 96]. Інакше кажучи, *концепт* і *поняття* проявляють себе як ментальні й психофізичні субстрати значення, формуючи інформативний бік мовного знака. Водночас *поняття* як раціональна змістова частина концепту може слугувати його інваріантом. Якщо чуттєвий образ творить функціональне ядро концепту, то значення репрезентує концепт у системі мови.

Досить часто ставлять знак рівності між вивченням мовних

значень і дослідженням концептуальних структур. Проте, на відміну від концептів, значення слів вирізняються певною стійкістю, ступенем абстрактності, комунікативною компактністю та простими семантичними відношеннями [14, с. 307].

Досить детальний аналіз проблеми значення в традиційній лінгвістиці знаходимо в монументальній монографії В. Левицького „Семасіологія“ [6, с. 84–141], де відомий український учений дуже ґрунтовно розглядає природу, структуру і типологію лексичних значень, а також ефективні методи їхнього дослідження. Не оминув дослідник пильною увагою і концепти як центральні поняття когнітивної лінгвістики.

На думку В. Левицького, методи експлікації й вербалізації концептів можна порівняти із тлумаченням лексичних значень, яке здійснив К.О. Ердманн близько ста років тому. Отже, ментальні одиниці загалом можуть бути представлені у вигляді двох основних моделей чи їхніх варіацій. Перша модель виокремлює певну „логічну“ сутність („поняття“), яке в колективній чи індивідуальній свідомості доповнене побічними асоціаціями та експресивно-емоційними компонентами. За К.О. Ердманном, це – *понятт̀єве ядро* (Begriff), *побічний зміст* (Nebensinn) та *емоційне забарвлення* (Gefühlswert). У структурній лінгвістиці перший компонент (*понятт̀єве ядро*) ніби розщеплюється на обсяг поняття („предметний зміст“, денотат) і зміст поняття („логічний зміст“, сигніфікат), інші компоненти (*побічний зміст* та *емоційне забарвлення*) утворюють „конотативне значення“.

Інша модель представляє ментальний світ людини у вигляді єдиної структури – „концепту“, в якій і логічні, і експресивно-емоційні компоненти, а також і узуальні (колективні), і оказіональні (індивідуальні) асоціації сплетені воєдино [6, с. 348-352] (пор. *сфера мовних значень* vs. *сфера немовних значень* у П. Лутцаєра [15, с. 78-79]; *культурні знання* і *мовні знання* у С. Льобнера [14, с. 305-309]).

Отже, співвідношення мовних та немовних знань, концептуальної та лексико-семантичної інформації належить до найскладніших проблем сучасного мовознавства. Частково через аналогічні характеристики в своїй структурі термін *концепт* використовують для категорій *значення* і *поняття* як загальну назву у широкому сенсі слова. У цьому зв’язку можна припустити, що „ближнє“ значення слова О. Потебні за своїм семантичним наповненням відповідає лексичному значенню, а „дальше“ – концепту.

Як бачимо, потреба розмежування термінів *значення*, *поняття* і *концепт* зумовлена неусталеним характером метамови когнітивної лінгвістики. Це задекларовано у різноманітних інтерпретаціях тих самих термінів та постійному творенні нових, які конкурують зі старими у сфері застосування та дефініції.

Вивчаючи семантику мовних знаків, варто враховувати три принципові сутності такого аналізу: 1) *лексичне значення* чи конгломерат лексичних значень як лінгвістичні знання; 2) *поняття* як семантичну (логічну) одиницю; 3) *концепт* як ментальну структуру, що містить певні культурні знання, як сегмент соціальної реальності, який може представлений у вигляді образів, понять і символів. Однак поширена в когнітивній лінгвістиці думка про те, що для об'єктивації та існування концепту як ментальної одиниці не обов'язкова його словесна номінація, змушує все ж уважати концепти примарними, фантомними категоріями, які часом вигадані уявою дослідника, не мають чітких меж і створюють неабиякі труднощі при об'єктивному виокремленні, вимірюванні, вираженні та відтворенні у працях інших дослідників чи мовленнєвій діяльності пересічних мовців.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Алефиренко Н. Спорные вопросы семантики : Монография / Николай Федорович Алефиренко. – М. : Гнозис, 2005. – 326 с.
2. Алефиренко Н.Ф. Лингвокультурология : ценностно-смысловое пространство языка : уч. пос. / Николай Федорович Алефиренко. – М. : Флинта; Наука, 2010. – 284 с.
3. Варуха И.В. Предикаты страха в английском, русском и французском языках : Автореф. дис. … канд. филол. наук: 10.02.19 – теория языка / Башкирский гос. ун-т. – Уфа, 2011. – 20 с.
4. Воркачев С.Г. Счастье как лингвокультурный концепт / Сергей Григорьевич Воркачев. – М. : Гнозис, 2004. – 192 с.
5. Залевская А.А. Введение в психолингвистику : Учебник / Александра Александровна Залевская. – 2-е изд. испр. и доп. – М. : Российск. гос. гуманит. ун-т, 2007. – 560 с.
6. Левицкий В.В. Семасиология : монография для молодых исследователей / Виктор Васильевич Левицкий. – Изд. 2, исправл. и дополн. – Винница : Нова Книга, 2012. – 680 с.
7. Левицький В.В. Сучасне розуміння структури лексичного значення / Віктор Васильович Левицький // Мовознавство. – 1982. – №5. – С. 12-19.
8. Павилёнис Р.И. Проблема смысла : современный логико-философский аннализ языка / Роландас Ионович Павилёнис. – М. : Наука, 1983. – 286 с.
9. Песина С.А. Полисемия в когнитивном аспекте : Монография. СПб. : Изд-во РГПУ им. А.И. Герцена, 2005. – 325 с.
10. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика : напрями та проблеми : Підручник. – Полтава : Довкілля-К, 2008. – 712 с.

11. Человеческий фактор в языке : Язык и порождение речи / Отв. ред. Е.С. Кубрякова. – М. : Наука, 1991. – 240 с.
12. Шевченко И.С. Подходы к анализу концепта в современной когнитивной лингвистике / Ирина Семеновна Шевченко // Вісник Харків. нац. ун-ту ім. В.Н. Каразіна. – 2006. – № 725. – С. 192–195.
13. Dörschner N. Lexikalische Strukturen : Wortfeldkonzeption und Theorie der Prototypen im Vergleich / Norbert Dörschner. – Münster : Nodus-Publ., 1996. – 126 S.
14. Löbner S. Semantik : Eine Einführung / Sebastian Löbner. – Berlin : Walter de Gruyter, 2003. – 387 S.
15. Lutzeier P.R. Linguistische Semantik / Peter Ralf Lutzeier. – Stuttgart : Metzler,1985. – 193 S.
16. Schwarz M. Einführung in die Kognitive Linguistik / Monika Schwarz. – 3. Aufl. – Tübingen und Basel : A. Franke, 2008. – 298 S.

Ліліана Маковійчук
(Чернівці)

НОМІНАТИВНИЙ ПРОСТІР КОНЦЕПТУ MANN У ЗБІРЦІ ПОВІСТЕЙ Л. ФОН ЗАХЕР-МАЗОХА „DER JUDENRAPHAEL”

Аналізуються гендерно марковані іменникові лексеми на позначення осіб чоловічої статі у німецькомовних творах західноукраїнського письменника XIX – початку XX ст. Л. фон Захер-Мазоха.

Ключові слова: концепт, вербалізація, тематична група, іменники, концептуальні ознаки.

Анализируютя гендерно маркированные существительные, обозначающие лиц мужского пола в немецкоязычных текстах западноукраинского писателя XIX – начала XX ст. Л. фон Захер-Мазоха.

Ключевые слова: концепт, вербализация, тематическая группа, существительные, концептуальные признаки.

This article deals with the gender-marked nouns denoting males in German texts by L. von Sacher-Masoch, Western Ukrainian writer of XIX – early XX century. Within the last ten years linguistics is characterized by anthropocentrism therefore language is studied in close collaboration with a person, its conscience, thoughts and culture. Since sex is one of the most important characteristics of an individual which largely determines its social, cultural and cognitive orientation in the world, via language in particular, the linguists of the last decade pay their attention to language means which represent gender concepts. The concepts “woman” and “man” are identified via clear understanding of gender categories denoting a person of the opposite sex. Our description of the concept MAN, is connected with the research of Ukrainian routines based on the works of L. von Sacher-Masoch, the German-speaking from Western Ukraine. In these works the characteristics of men are examined according to certain criteria: family relationships, age, profession, situation in the society, nationality, religion, negative characteristics, appearance and traits of